

Kulturní zařízení jako veřejné prostředí

Porevoluční nadšená vlna rehabilitace a restitucí soukromého vlastnictví, stejně jako rehabilitace individuálního spíše proti kolektivnímu či pospolitému, nikoliv komplementárně k němu, bohužel nepřinesla stejnou rehabilitaci či restituci veřejného, na kterém dále a ne zcela bez viny ulpívá příděch něčeho sice žádoucího, ale neužitečného, legitimního, ale zároveň odcizeného, vysoce hodnoceného, ale málo ceněného, něčeho prestižního, ale prakticky málo použitelného, něčeho obecně prospěšného, ale velmi individuálně užívaného. Je zřejmé, že odlišení veřejného a soukromého má vedle vlastnického rozměru (vyjádřeného obvykle ekonomicky a právně), který po dlouhodobém potlačování až neúměrně zastiňuje nejen plnost svého vlastního obsahu (tak například pluralita a s ní spjatá rovnoprávnost různých vlastnických forem není zdaleka tak samozřejmá, stejně jako vlastnictví jako právo výrazně překrývá vlastnictví jako závazek), také další rozměry, ke kterým patří i rozměr kulturní. Právě v něm jsou možná obsaženy tradice, normy a vzory, jejichž revitalizace by nejen majetkoprávní rehabilitaci a restituci učinila úplnými a také zmírnila jak důsledky přežívajících deformací, tak nežádoucí efekt nové simplifikace vztahů k soukromému i veřejnému.

Situaci dále komplikuje poměrně nízká způsobilost občanů rozlišit různé podoby veřejného majetku a diferencovat svůj vztah k nim (např. volné kulturní statky, veřejný majetek spravovaný státem, veřejný majetek spravovaný obcí, soukromý majetek zpřístupněný k volnému veřejnému užití atp.). Tento stav je dále umocněn nedostatkem pozitivních vzorů nakládání s těmito veřejnými statky.

Specifickou podobou veřejného prostředí jsou kulturní zařízení zjednodušeně chápaná jako účelově koncipované hmotné prostředí pro působení kulturních institucí, zájmových sdružení i jednotlivců. Je zřejmé, že produkování, shromažďování, ochrana a animace kulturních statků či animace a kultivace lidských potencií je jednou z poměrně vysoce formalizovaných a institucionalizovaných sociokulturních činností, která je obvykle vykonávána pod heslem obecného či veřejného zájmu, byť by bylo spíše na místě konat ji s cílem naplnění jednoho ze základních lidských práv - práva na kulturu. Je jen potěšující, že ve vyspělých demokraciích je obecný či veřejný zájem zřejmou operacionalizací obsahu tohoto práva. Specifičnost činností kulturních institucí si vynutila vznik kulturních zařízení, která mají, nejméně od konce devatenáctého století, charakter veřejného prostředí a to jak ve smyslu prostorovém, tak sociokulturním. Zdá se dokonce, že sociokulturní aspekt prostředí je prožíván, alespoň v současnosti, intenzivněji než prostorové uspořádání a technologické vybavení.

Většina kulturních zařízení v užším slova smyslu (až na výjimky, jakými byla například řecká divadla) vznikala původně jako do značné míry privátní, reprezentativní a zábavná prostředí, která se nejprve stala zdrojem nápodoby, jen pomalu se otvírala početnějšímu publiku a proměňovala v centra umělecké či vědecké práce a prezentace jejich výsledků. Tomu odpovídal také jejich vzhled a uspořádání prostředí. Dá se říci, že jejich vybavení bylo výrazně nadstandardní a to nejen kulturními statky, ale také zařízeními a technologiemi. Když se v průběhu konce osmnáctého, ale zejména v devatenáctém století formují kulturní instituce v moderním slova smyslu (knihovny, muzea, galerie, zoologické a botanické zahrady) jako veřejně přístupné instituce, tradují do značné míry architektonickou a prostorovou organizaci, která pro návštěvníky představuje vzor hodný následování. Tato tendence přežívá ještě do poloviny dvacátého století. U zrodu mnohých kulturních zařízení stály soukromé osoby nebo zájmová sdružení, postupně je stále častěji nahrazován jejich

ekonomický podíl veřejnými financemi, které od dvacátých let našeho století začínají představovat v Evropě stále významnější záruku existence veřejného institucionalizovaného kulturního života.

Veřejný sektor v kultuře, garantovaný státem a obcemi, přejímá poměrně plynule roli mecenátu osvícené nobility a její preferenci často osobních zálib nahrazuje preferencí již zmíněného veřejného zájmu, chápaného mnohdy úzce politicky. Budování nových zařízení je poznamenáno značným tradicionalismem, projevujícím se reprezentativností, důstojností, okázalou seriózností, přijímanou pozitivně obdobně orientovanou veřejností. Těžko říci, zda již v této době byla živá psychologie nadprávi daňového poplatníka nad občanem.

V průběhu dvacátého století se vnější vzhled i provoz kulturních zařízení oproštuje. To se projevuje tendencí k provozní účelnosti s vysokou mírou specializace nebo budováním ekonomicky únosných víceúčelových prostor v místech kde specializace není možná.

Dostupnost kulturních statků, příležitostí pro individuální provozování tvořivých kulturních aktivit a technologií pro přenos kulturních informací zůstává nadále omezená. Veřejné prostředí kulturní instituce tak stále představuje standard. Proto se také kulturní instituce těší značné přízni veřejnosti a nemusí se o návštěvníky příliš ucházet. Vývoj komunikačních technologií, rychlý vzestup vybavení domácností a proměna životního stylu však v druhé polovině dvacátého století staví prostředí kulturních zařízení do nového postavení. Početné skupiny tradičních návštěvníků jsou vybaveny srovnatelnými, často podnětějšími kulturními statky a technologiemi pro jejich transfer či reprodukci. Také jejich intimní domácí prostředí v řadě parametrů převyšuje standard kulturních zařízení. Ekonomická nedostatečnost veřejných rozpočtů dále stírá stávající rozdíly.

Tak výhodami kulturních zařízení zůstávají mimořádný rozsah a rozmanitost nabízených kulturních statků a služeb, odbornost jejich prezentace a prostor pro přirozené navazování specifických sociálních kontaktů. Je zřejmé, že zmíněné přednosti samy o sobě nestačí. Je nutná změna prostředí, které už nemůže dále sledovat pouze linii technologické specializace, umělecké a odborné úrovně činnosti (ta je ostatně nutnou samozřejmostí), ale především cestu vstřícnosti, přívětivosti k velmi diferencované veřejnosti, jejíž přítomnost a užívání nabízených služeb potvrzuje nejen primární užitečnost, ale veřejnost prostředí. Je to cesta nemódně chápané strategické úvahy o smyslu veřejných kulturních institucí a naplňování jejich poslání.

Josef Žák

katedra kulturologie FF UK, Praha